
Andrzej Klimczuk

Szkoła Główna Handlowa W Warszawie

Koncepcja solidarności pokoleń w krajowej polityce społecznej

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest krytyczne przybliżenie kluczowej z perspektywy demografii relacji międzypokoleniowych koncepcji solidarności pokoleń. Analiza obejmie opis jej miejsca w rządowych dokumentach strategicznych. Podejście to zostanie omówione z uwzględnieniem głównych wyzwań związanych z procesami starzenia się społeczeństw na początku XXI wieku. Najogólniej poprzez solidarność pokoleniową rozumieć można ład wymagający działań podmiotów życia publicznego ukierunkowanych na utrzymanie pozytywnego stanu relacji między poszczególnymi generacjami. Z uwagi na ryzyko występowania negatywnych efektów konfliktów pokoleń, dyskryminacji ze względu na wiek i innych przejawów dezintegracji, solidarność pokoleń stanowi zarazem kwestię socjalną. Rozwiązaniu tej kwestii może sprzyjać współpraca podmiotów publicznych, komercyjnych i pozarządowych. W artykule w pierwszej kolejności zostaną omówione podstawowe kategorie pojęciowe dotyczące pokolenia i relacji międzypokoleniowych. Po ich przeglądzie przybliżona zostanie analiza podstawowych działań w tym zakresie uwzględnianych w wybranych dokumentach projektu cywilizacyjnego „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”. Podsumowanie zawiera główne wnioski i rekomendacje.

Pokolenie i solidarność pokoleń w ujęciu teoretycznym

W poszczególnych dyscyplinach naukowych pojęcie pokolenia (generacji) przyjmuje różne znaczenia. Najogólniej można powiedzieć, iż dotyczy zbiorowości „jednostek przynależących do kategorii wiekowej osób urodzonych mniej więcej w tym samym czasie” [Olechnicki, Załęcki 2002: 29]. Inaczej: jest to zbiorowość „osób urodzonych w tym samym okresie (zwykle w ciągu jednego roku), których charakterystyki społeczne i/lub demograficzne są rozważane analitycznie w czasie” [Zych 2007: 61]. Klasyczna typologia autorstwa M. Ossowskiej [cyt. za: Szatur-Jaworska 2000: 62] wskazuje na wielość interpretacji pojęcia pokolenia. Poszczególne sposoby określania różnią się

cechami jednostek i grup, które to pojęcie może obejmować a w konsekwencji też zakresem prowadzonej analizy (tabela 1).

Współcześnie proponowane są zbliżone ujęcia. J. Phillips, K. Ajrouch i S. Hillcoat-Nallétamby [za: Szukalski, 2012, s. 12-14] wyróżniają cztery podejścia do definiowania terminu pokolenie:

1. antropologiczne – dotyczy więzi i ról rodzinnych jednostek oraz pokrewieństwa i posiadania wspólnego przodka (np. ojciec, babka, pradziadek);
2. polityki społecznej – dotyczy aktywności zawodowej i uprawnień socjalnych przypisanych jednostkom w danych grupach wieku (np. wiek obowiązkowego pobierania nauki) oraz grup docelowych polityk wyodrębnionych poprzez podobieństwo faz cyklu życia (np. młodość, dorosłość, starość);
3. demografii i ekonomii – odnosi się do grupy osób w zbliżonym wieku, urodzonych w podobnym okresie;
4. socjologii – odnosi się do podobieństwa kulturowego dotyczącego traumatycznego doświadczenia oddziałującego na świadomość grupy osób wkraczających w dorosłość, które tym samym określa przebieg życia i definiowania rzeczywistości w sposób odmienny niż w poprzednich pokoleniach (np. pokolenie Kolumbów, pierwszej Solidarności).

Podejścia te mogą być wykorzystywane również łącznie w ramach badań interdyscyplinarnych na gruncie gerontologii społecznej. Są to uzupełniające się perspektywy.

Tabela 1. Główne znaczenia, cechy i wymiary pojęcia pokolenie

Znaczenie	Główne cechy	Zakres analizy
Ogniwo w ciągu genealogicznym	biologiczna zależność pomiędzy rodzicami a dziećmi; miejsce w schemacie pokrewieństwa	rodzina
Ogniwo w ciągu kulturowym	podział ról społecznych analogiczny do relacji rodzice – dzieci, np. nauczyciel – uczeń	krąg kulturowy
Zbiór osób w zbliżonym wieku, w przedziale trzeciej części stulecia	założenie, że ojciec jest przeciętnie o 33 lata starszy od dzieci	społeczeństwo

dokończenie tabeli s. 101

Zbiór osób w poszczególnych fazach życia	ujęcie ahistoryczne; porównywanie analogicznych grup wieku w różnych epokach i społeczeństwach; przechodzenie tych samych osób przez różne fazy ich życia	społeczeństwo
Wspólnota postaw i hierarchii wartości	ujęcie historyczne; wspólne przeżycia i doświadczenia, np. wojna, przełom ustrojowy	społeczeństwo

Źródło: opracowanie na podstawie M. Ossowska [cyt. za: Szatur-Jaworska 2000: 62].

Jak twierdziła M. Ossowska, trzecie rozumienie – zbiór osób w zbliżonym wieku, określonym w przedziale trzeciej części stulecia – jest sztuczne i nie-użyteczne. Istotne jest też zwrócenie uwagi, iż, choć podejścia akcentujące poszczególne fazy życia oraz wspólnotę postaw i hierarchii wartości dotyczą analiz większych zbiorowości, to służą innym celom. To pierwsze jest ahistoryczne, przez co pozwala na analizy demograficzne i ekonomiczne istotne na gruncie polityki społecznej. W niniejszym opracowaniu znaczenie to odnosi się do stosowanego w krajowej statystyce publicznej rozkładu ludności według wieku ekonomicznego, czyli podziału na ludność w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat), produkcyjnym (18-59/64 lat; po reformie emerytalnej 18-67 dla obu płci) i poprodukcyjnym (60+/65+; po reformie emerytalnej 67+).

Pokolenie rozumiane w ujęciu historycznym, czyli jako wspólnota postaw i hierarchii wartości, służy zaś odniesieniu do mniej uchwytnych, bardziej subiektywnych cech, jakimi są przeżycia i doświadczenia, które są jednak podzielane przez szersze zbiorowości. Należy zauważyć, że w tym znaczeniu termin ten zbliża się do pojęć: grupy wieku i kategorii społecznej, ale nie jest z nimi tożsamy [zob. Klimczuk 2012: 19-23]. Tak rozumiane pokolenie to, jak zauważa P. Sztompka [2002: 175, 154, 173], nie zbiorowość, lecz zachowanie zbiorowe – forma aktywności o mniejszej złożoności niż działania zbiorowe, ruchy społeczne i działania zorganizowane. Odróżnia je: brak wspólnych celów i koordynacji, brak ukierunkowania na zmianę społeczną oraz brak instytucjonalizacji. Wystąpienie zjawiska pokolenia może jednak pozwolić na wyłonienie się tych cech a przez to przejścia od zachowania zbiorowego do wyższych poziomów organizacji.

P. Szukalski podjął próbę uporządkowania pojęć dotyczących relacji międzypokoleniowych [2010: 74-91; 2012: 47-80]. W niniejszym opracowaniu podstawowe zastosowanie ma rozróżnienie znaczeń terminów: relacja, więź, solidarność i kontrakt międzypokoleniowy (tabela 2). W zaproponowanym przez autora ujęciu relacje i kontrakt są terminami wolnymi od wartościowania, podczas gdy więź i solidarność są nacechowane pozytywnie. Badacz ponadto wskazuje też na pojęcia pochodne, które mają konotacje pozytywne (integracja) i negatywne (wojna, konflikt, dezintegracja) [Szukalski 2012: 49-50]. Co więcej należy też zwrócić uwagę, że obecność występujących

między nimi sprzeczności prowadzi do pojęcia ambiwalencji międzypokoleniowej. Poprzez ambiwalencję (dwuznaczność) międzypokoleniową rozumiemy współistnienie odmiennych postaw i sposobów myślenia o relacjach międzypokoleniowych zarówno na poziomie mikro (poszczególnych rodzin), jak i makro (całych społeczeństw).

Tabela 2. Typy relacji międzypokoleniowych i zakres ich obowiązywania

Pojęcie	Główne cechy	Zakres zobowiązań
Relacja międzypokoleniowa	ogół stosunków pomiędzy jednostkami lub grupami z różnych pokoleń; interakcje, opinie, postawy, stereotypy	brak zobowiązań
Więź międzypokoleniowa	poczucie łączności biologicznej, kulturowej, ekonomicznej z innymi pokoleniami; pozytywne nastawienie wobec jednostek należących do innych pokoleń	postawa „powinniśmy coś zrobić”
Solidarność międzypokoleniowa	wzajemna odpowiedzialność wobec innych pokoleń; uwzględnianie w podejmowanych działaniach interesów, potrzeb i opinii innych generacji	postawa „musimy coś zrobić”
Kontrakt/umowa międzypokoleniowa	spisane lub nie reguły redystrybucji wyznaczników statusu społecznego (bogactwo, władza, prestiż) pomiędzy pokoleniami	postawa „zróbmy to i to”

Źródło: opracowanie na podstawie: [Szukalski 2010: 87-88, 2012: 47-49].

W oparciu o przeprowadzony przegląd literatury przedmiotu P. Szukalski wyróżnia trzy perspektywy definiowania solidarności pokoleniowej [2010: 78-84; 2012: 53-58]. Mianowicie:

1. w naukach o rodzinie – solidarność pokoleń dotyczy w szczególności analizy spójności emocjonalnej, kontaktów, odległości geograficznej, nawyków wspierania, zobowiązań wewnątrzrodzinnych oraz umiejętności i chęci porozumienia się;
2. w ujęciu ekonomicznym – solidarność pokoleń odnosi się do dystrybucji środków publicznych między osoby młode i stare, równego zabezpieczenia praw emerytalnych przyszłych świadczeniobiorców i obecnych emerytów oraz uzyskiwania od kolejnych generacji ekwiwalentnych wkładów do wspólnego funduszu;
3. podejście polityki społecznej – dotyczy głównie polityki wobec starości i osób starszych, uwzględniania przy tym przemian potencjału

opiekuńczego rodziny oraz tworzenia i wdrażania zbiorów działań (planów, programów i strategii) na rzecz utrzymania pokojowych relacji międzypokoleniowych.

Ostatnia z wskazanych perspektyw jest kluczowa w niniejszym artykule. Uznaje się tu, że zasadna jest analiza interwencji ograniczających zakres dezintegracji i konfliktów międzypokoleniowych, postrzeganych jako istotna kwestia socjalna rozumiana w ujęciu przedmiotowym. Za J. Auleytnerem i K. Głąbicką [2001: 12-13] kwestię społeczną można rozumieć jako „wyraz asymetrycznych przekształceń w rozwoju gospodarczym, które rodzą zagrożenia społeczne” oraz dzielić na kwestie socjalne przedmiotowo jako odrębne problemy charakteryzujące różne grupy społeczne (m.in. bezrobocie, ubóstwo, migracje) oraz podmiotowo jako nierówności socjalne związane z poszczególnymi grupami społecznymi (np. rodzina, ludzie starzy, niepełnosprawni). Podobnie według J. Daneckiego kwestie społeczne można rozumieć jako stan blokujący zaspokajanie podstawowych potrzeb ludzkich oraz problem, który szczególnie dotkliwie wpływa na życie i współdziałanie członków danej zbiorowości [2001: 77-78].

Dążenie do osiągnięcia solidarności pokoleń jest więc wyzwaniem. Przemawia za tym złożoność skutków procesu starzenia się ludności i wymiarów życia społecznego, kulturalnego, gospodarczego i politycznego, wymagających współpracy podmiotów publicznych, komercyjnych i pozarządowych. Za kluczowy w analizie relacji międzypokoleniowych uznaje się wskaźnik „obciążenia” ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku poprodukcyjnym. Wzrost wartości dotyczy negatywnych i konfliktogennych zmian w relacjach, jak: utrata stabilności finansów publicznych, wzrost obciążeń osób młodych podatkami i składkami na ubezpieczenia zdrowotne, różnicowanie hierarchii wartości i preferencji politycznych [Klimczuk 2010: 95-99]. Zmianom tym towarzyszą procesy integracji systemowej (jako przeciwnej integracji społecznej; dotyczą instrumentalizacji i urynkowania relacji i działań, zastępując wartości, normy i porozumienia) [Klimczuk 2010: 99-101] oraz występowanie wielokierunkowej dyskryminacji ze względu na wiek (współistnienie dyskryminacji okazywanej przez osoby młode, dorosłe i starsze) [Klimczuk 2010: 101-103]. Jednocześnie kryterium „obciążenia” jest współcześnie krytykowane, gdyż jako określone w połowie XX wieku staje się mniej użyteczne w analizach społeczeństw postindustrialnych [Klimczuk 2012: 32]. Zakłada się, że obserwowane zmiany demograficzne doprowadzą do wzrostu skali wielopokoleniowości i wymuszą zapotrzebowanie na współpracę pokoleń.

Zgodnie z prognozą demograficzną Eurostatu z 2010 roku dla 27 krajów europejskich, w której przyjęto założenie o konwergencji procesów demograficznych w krajach Unii Europejskiej wraz z niwelowaniem różnic społeczno-ekonomicznych i kulturowych [*EUROPOP2010... Projected old-age...*], udział osób w wieku 60+ lat będzie wynosił średnio 30,4% w 2030 roku, a w 2060 roku 35,2%. W Polsce natomiast odpowiednio 27,9% i 40,3%. Średni wiek mieszkańców krajów UE27 wzrośnie w tych okresach do 44,4, a następnie 47,2 lat.

W Polsce zaś do 45,3 i 51,2 lat. Wskaźnik obciążenia osób w wieku 15-64 lat osobami 65+ będzie wzrastał w UE27 do 36,4% i 52,4%. W Polsce będzie to kolejno 35,2% i 64,6%. Ludność kraju zmniejszy się z 38,1 milionów osób w 2010 roku do 37,5 w 2030 roku i 32,7 w 2060. Tym samym postępować będzie dezurbanizacja i starzenie się zasobów pracy. Procesy te będą przebiegać szybciej niż w krajach zachodnich z uwagi na ich opóźnienie. Ma też wystąpić zjawisko podwójnego starzenia się – szybkiego wzrostu w populacji seniorów udziału grup „starszych-starych” (75-89 lat) i „długowiecznych” (90+). Z analiz demograficznych P. Szukalskiego [2012: 23-32] wnioskować można, że choć stabilna pozostanie liczebność osób w wieku produkcyjnym, to znacząco zmaleje udział osób udział w wieku przedprodukcyjnym (z 30% w 1988 roku do 15,6% w 2035), a wzrośnie osób w wieku poprodukcyjnym (odpowiednio z 12,4% do 26,7%). Obciążenie osobami w wieku przedprodukcyjnym zmaleje z 52,1 na 100 osób w wieku produkcyjnym w 1988 do 30,5 w 2007 i 27,2 w 2035. W wieku poprodukcyjnym wzrośnie natomiast w tych okresach z 21,5 do 24,8 i 46,4. Pokrótkie należy też stwierdzić, że jednocześnie: maleć będzie obciążenie osób starszych opieką nad wnukami oraz ludności w wieku formowania rodzin opieką nad małymi dziećmi; zmniejszy się potencjał pielęgnacyjny nad osobami starszymi; utrzymywać będzie się obecnie niski współczynnik reprodukcji; wzrastać będzie długość życia.

Podkreślenia wymagają też obserwowane przemiany w cyklu życia pokoleń. Na przełomie XX i XXI wieku doszło do skrócenia okresu aktywności ekonomicznej, wydłużenia faz edukacji i emerytury, wzrostu elastyczności i różnorodności godzin i warunków pracy oraz do zbliżenia okresu aktywności ekonomicznej kobiet i mężczyzn [Naegele i in. 2003: 37-43]. Nowy, pięciofazowy model cyklu życia wyłania się w rezultacie: (1) przekształceń rynku pracy, na którym jest coraz więcej prac atypowych, elastycznych form zatrudnienia i organizacji czasu pracy; (2) zmian prawnych umożliwiających bardziej elastyczne przechodzenie między fazami życia; oraz (3) zmian społeczno-kulturowych, w szczególności upowszechniania się indywidualizmu. Zauważa się jednocześnie występowanie cech edukacji, pracy i wypoczynku oraz indywidualizację biografii. Model przewiduje kombinacje aktywności w poszczególnych okresach życia oraz ukierunkowuje adaptację instytucji polityki społecznej do swobody wyboru biografii i typów aktywności w ciągu życia. Niemniej rozwiązania te mogą prowadzić do powstawania nowych form wykluczenia i ryzyka socjalnego. Elastyczne i zindywidualizowane strategie działań wobec ryzyka preferują bowiem osoby i grupy, które zdobyły wiedzę o tych rozwiązaniach i potrafią z nich korzystać. Mogą zatem prowadzić do pogłębiania się nierówności, jeśli nie będą wystarczająco skutecznie aktywizować osoby o mniejszych zasobach kapitału ludzkiego, społecznego i kulturowego, np. niepełnosprawnych, dzieci, ludzi starych.

Solidarność pokoleń w zarządzaniu krajową polityką społeczną

Zasadne jest odniesienie powyższych podejść teoretycznych do założeń prezentowanych w głównych dokumentach strategicznych związanych z polityką społeczną kraju. W tym miejscu przedstawiony zostanie krytyczny przegląd koncepcji działań na rzecz solidarności pokoleniowej wskazanych w wybranych dokumentach projektu cywilizacyjnego „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”.

Punkt wyjścia stanowi w tym miejscu program rządowy „Solidarność pokoleń” [MPiPS 2008]. Jego główny cel to wzrost do 2020 roku do poziomu 50% wskaźnika zatrudnienia ludności znajdującej się między 55 a 64 rokiem życia. W programie wyróżniono działania z zakresu polityki rynku pracy i ograniczające dezaktywizację zawodową starszych pracowników. Przyjęto dążenie do wydłużania i wyrównywania wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn celem zmniejszenia transferów świadczeń skierowanych do seniorów. Zmiana ta ma umożliwić zwiększenie środków finansowych na wsparcie dla dzieci i młodzieży, które są w Polsce najbardziej zagrożone ubóstwem. Uznano za istotne kierowanie się zasadami polityki aktywnego starzenia się, która nie jest nakierowana tylko na osoby 50+, lecz na cały cykl życia ludzkiego oraz modelu *flexicurity* obejmującego poza elastycznymi formami zatrudnienia i czasu pracy, skuteczną aktywną polityką rynku pracy i nowoczesnymi systemami zabezpieczenia społecznego, również kształcenie ustawiczne, inaczej: strategie uczenia się przez całe życie [MPiPS 2008: 6]. Podejście to ma uruchomić pozytywne działania wzajemnie wspierające korzystne efekty i dla starszych, i młodszych pokoleń. Połączenie aktywnego starzenia i *flexicurity* ma obejmować jednoczesne zaangażowanie programów i przywództwa rządowego, procesów i działań w przedsiębiorstwach oraz indywidualnej odpowiedzialności obywateli (m.in. poprzez promocję zdrowia i bezpieczeństwa pracowników w każdym wieku, prewencję problemów związanych z wiekiem, ograniczenie zachęt do wcześniejszego przechodzenia na emeryturę) [MPiPS 2008: 7-8].

W rządowym „Raportcie o kapitale intelektualnym Polski”, opublikowanym również w 2008 roku, podjęto kontynuację powyższej perspektywy. Na potrzeby raportu przygotowano indeks kapitału intelektualnego¹

¹ Kapitał intelektualny został zdefiniowany w omawianym raporcie jako „ogół niematerialnych aktywów ludzi, przedsiębiorstw, społeczności, regionów i instytucji, które, odpowiednio wykorzystane, mogą być źródłem obecnego i przyszłego dobrostanu kraju”. Obejmuje przy tym cztery typy kapitału: ludzki („potencjał zgromadzony we wszystkich Polakach wyrażający się w ich wykształceniu, doświadczeniu życiowym, postawach, umiejętnościach”), strukturalny („potencjał zgromadzony w namacalnych elementach infrastruktury narodowego systemu edukacji i innowacji”), społeczny („potencjał zgromadzony w polskim społeczeństwie w postaci obowiązujących norm postępowania, zaufania i zaangażowania, które wspierając współpracę i wymianę wiedzy przyczyniają się do wzrostu dobrostanu Polski”) i relacyjny („potencjał związany z wizerunkiem Polski na zewnątrz, poziomem integracji z globalną gospodarką, atrakcyjnością dla jej zagranicznych klientów”) – partnerów handlowych, inwestorów, turystów [Boni 2008: 6].

dla poszczególnych pokoleń w 16 krajach europejskich. Wyróżnione pokolenia Polski zajęły w nim kolejno: 13. miejsce – dzieci i młodzieży; 13. miejsce – studenci; 14. dorośli; 16. seniorzy. Za kluczowe wyzwanie uznano wobec tego przejście od pasywnej polityki „transferów socjalnych na rzecz pokolenia seniorów” [Boni 2008: 15], przez aktywną politykę wykorzystującą rosnący popyt seniorów, do stworzenia nowych usług i produktów oraz wykorzystania ich kapitału intelektualnego. Powtórzono rekomendacje z programu „Solidarność pokoleń” oraz zalecono m.in. stworzenie paktu na rzecz aktywności osób 50+, działania na rzecz zmiany postaw wobec seniorów, dostosowanie oferty edukacyjnej w tym wdrażanie programów przygotowania do emerytury, popularyzację zarządzania wiekiem, reformę emerytalną [Boni 2008: 137].

Kolejnym istotnym dokumentem jest opublikowany w 2009 roku raport „Polska 2030”. Jego autorzy – Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów – stwierdzili, że uwzględnianie perspektyw solidarności pokoleń i cyklu życia – przynajmniej jednego przyszłego pokolenia – ma pozwolić na odejście od „rządów przypadku”, jak określono rządzenie obejmujące horyzont czasowy kalendarza wyborczego. Alternatywą ma być przywództwo strategiczne umożliwiające uniknięcie dryfu rozwojowego kraju i realizację projektu cywilizacyjnego, który wykracza poza założenia transformacji systemowej realizowane od początku lat 90. XX wieku [Boni 2009: 2-6, 275]. Omówiona wcześniej aktywizacja osób 50+ została poszerzona o promocję budowy „srebrnej gospodarki” [Boni 2009: 17]. Solidarność pokoleń uznano dodatkowo za element budowy opiekuńczego społeczeństwa (ang. *welfare society*), które ma uzupełniać tworzenie państwa wspierającego pracę (ang. *workfare state*). Przyjęto, że współcześnie rosną „pokolenia aspiracji”, które zderzają się swoją mobilnością i adaptacyjnością z „pokoleniami roszczeniowymi” [Boni 2009:10]. Podziałowi temu towarzyszy luka pokoleniowa dotycząca kompetencji cyfrowych – po 1989 roku urodziły się pokolenia nieznające świata bez m.in. komputera i Internetu, wymagające dostosowania instytucji edukacji i kultury do nowych technologii [Boni 2009: 153, 347, 363]. Podkreślono też, iż społeczne koszty restrukturyzacji z początku lat 90. obejmują dziedziczenie niskiego statusu społeczno-ekonomicznego i bierności z pokolenia na pokolenie [Boni 2009: 256].

Solidarność pokoleń obok solidarności terytorialnej (między regionami) i solidarności innowacyjnej (między wyrównywaniem szans i konkurencyjnością) stanowi jedną z trzech głównych zasad rozwoju kraju, na których opiera się projekt „Długookresowej strategii rozwoju kraju” [Boni 2012a: 17]. Za kluczowe uznano tworzenie warunków współpracy i uniknięcia konfliktu pokoleń między przedstawicielami pierwszego powojennego wyżu demograficznego (analogowego), którzy będą zmniejszać zaangażowanie publiczne i aktywność zawodową oraz drugiego powojennego wyżu demograficznego (cyfrowego), którzy współcześnie wkraczają w życie zawodowe i publiczne. Działania te mają prowadzić do budowy srebrnej gospodarki i wielopokoleniowego społeczeństwa sieci [Boni 2012a: 20, 119; Boni 2012b: 59-61].

Podkreślono stymulowanie otwartości pokoleń na wymianę i wzrost jakości kapitału społecznego [Boni 2012b: 290] oraz działania na rzecz zachowania zasobów przyrodniczych i geologicznych kraju dla przyszłych pokoleń [Boni 2012b: 218].

Projekt „Strategii Rozwoju Kraju 2020” wskazuje na solidarność pokoleń w ramach celów: II.4. „Rozwój kapitału ludzkiego”, II.5. „Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych”, II.6. „Efektywność energetyczna i poprawa stanu środowiska”, III.1. „Integracja społeczna” [MRR 2011: 66, 73, 85, 93, 130]. Spośród zintegrowanych strategii, podporządkowanych długo- i średniookresowej strategii rozwoju kraju, na solidarność pokoleń pokrótce wskazuje „Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego” w odniesieniu do aktywizacji osób starszych, promocji uczenia się przez całe życie i wydłużania aktywności zawodowej [MRR 2010: 25, 43-46]. Projekt „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego” obejmuje zaś kierunki działań 1.2.2. „Rozwój kompetencji medialnych w uczeniu się innym niż formalne, szczególnie wśród osób w wieku 50+ i na obszarach wiejskich” i 4.1.1. „Tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym”, które obejmują wsparcie międzypokoleniowej edukacji medialnej i dialogu pokoleń [MKiDN 2012: 50, 84].

Koncepcję solidarności pokoleń najpełniej uwzględnia projekt „Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego”, w którym poszczególne cele i narzędzia podzielono z uwagi na fazy życia obywateli: wczesne dzieciństwo; edukacja szkolna; edukacja na poziomie wyższym; aktywność zawodowa, uczenie się dorosłych i rodzicielstwo; starość [MPiPS 2012c: 39]. W tym też dokumencie następuje powrót do promocji polityki aktywnego starzenia się, która ma prowadzić do pozytywnych efektów także dla młodszych pokoleń. Zaproponowano tu definicję srebrnej gospodarki, w której udział osób starszych ma prowadzić do ich aktywizacji społecznej [MPiPS 2012c: 31]. Jest to gospodarka „uwzględniająca strukturę wieku ludności, w której istotną rolę odgrywają osoby w zaawansowanym oraz starszym wieku; model gospodarki odpowiadający na potrzeby osób starszych oraz pozwalający wykorzystać potencjał osób w zaawansowanym wieku” [MPiPS 2012c: 39]. Bliższy opis srebrnej gospodarki obejmuje wskazanie przyszłych działań, m.in. programy „Solidarność pokoleń” i „Rekreacja ruchowa osób niepełnosprawnych w starszym wieku”, projekt programu rozwoju uczenia się przez całe życie, opracowanie długofalowej polityki senioralnej, wsparcie rozwoju ekonomii społecznej i wolontariatu seniorów [MPiPS 2012c: 31, 191-194]. Pod wpływem obchodów Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej w 2012 roku [MPiPS 2012a] stworzono też „Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012-2013” (ASOS) [MPiPS 2012b]. Plan ten uwzględniał kolejne propozycje działań, m.in. interwencje w systemie podatkowym, turystyce, sporcie, wsparcie Uniwersytetów Trzeciego Wieku, ograniczanie wykluczenia cyfrowego, politykę równego traktowania, przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na wiek.

Zasadnicze znaczenie dla tworzenia dalszych planów będą mieć ogłoszone z końcem 2012 roku przez Radę Unii Europejskiej „Zasady przewodnie dla aktywności osób starszych i solidarności międzypokoleniowej” [Rada..., 2012]. Obejmują one ogólne wytyczne i instrumenty, które powinny być uwzględniane w kształtowaniu polityki publicznej w zakresie: zatrudnienia (m.in. ciągłe kształcenie i szkolenie zawodowe, strategie zarządzania wiekiem, zapobieganie dyskryminacji ze względu na wiek), uczestnictwa w społeczeństwie (m.in. pewność dochodów osób starszych, włączenie społeczne, wolontariat seniorów, uczenie się przez całe życie, uczestniczenie w procesie decyzyjnym, wspieranie nieoficjalnych opiekunów) oraz samodzielnego życia (m.in. propagowanie zdrowia i zapobieganie chorobom, dostosowanie warunków mieszkaniowych i usług, przyjazne wiekowo środowisko oraz towary i usługi). W 2013 roku Departament Polityki Senioralnej i Rada ds. Polityki Senioralnej podjęły prace nad aktualizacją programu ASOS na lata 2014-2020 [MPiPS 2013] oraz nad komplementarnym dokumentem „Założenia długofalowej polityki senioralnej w Polsce” (jeszcze nieudostępniony do konsultacji publicznych). Pierwszy z tych dokumentów ma stanowić komponent działań krótkookresowych (konkursowych – do realizacji przez podmioty pozarządowe i publiczne działające na rzecz osób starszych). Drugi zaś ma obejmować komponent działań długookresowych (systemowych – realizowanych przez MPiPS we współpracy z podmiotami zewnętrznymi). W omawianym kontekście ASOS na lata 2014-2020 przewiduje wsparcie w Priorytecie II. „Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową” poprzez działania na rzecz: wolontariatu osób starszych, aktywności fizycznej i turystyczno-rekreacyjnej osób starszych, zajęć w obszarze kultury i sztuki angażujących różne pokolenia, budowania sieci społecznych (w tym wolontariat wewnątrz- i międzypokoleniowy) oraz przeciwdziałania e-wykluczeniu. Przewiduje się głównie działania przy wykorzystaniu istniejącej infrastruktury społecznej, w tym samorządowych instytucji kultury [MPiPS 2013: 22]. Komponent konkursowy może pozwolić na rozwój innowacyjnych rozwiązań z zakresu wspierania solidarności pokoleń na poziomie lokalnym oraz ich upowszechnianie w postaci dobrych praktyk. Zasadne jest jednak dążenie do zwiększenia trwałości efektów tych projektów poprzez wybór tych, które mogą być kontynuowane i rozwijane po zakończeniu wsparcia.

Podsumowanie

Koncepcja solidarności pokoleń stanowi nie tylko ujęcie teoretyczne, ale też wyzwanie dla polityki społecznej państwa. Budowanie ładu społecznego, kulturowego, gospodarczego i politycznego, w którym poszczególne pokolenia będą uwzględniać i realizować wzajemną odpowiedzialność wobec innych w podejmowanych działaniach, wymaga przygotowania strategicznego. W opracowaniu starano się przybliżyć nie tylko podstawowe pojęcia i koncepcje dotyczące relacji międzypokoleniowych, ale także zwrócić uwagę na ich następstwa dla analiz,

konstruowania i oceny polityk publicznych. Próbowano też wykazać, iż utrzymanie solidarności pokoleń jest kwestią socjalną wymagającą odniesienia do zmian w cyklu życia. W kolejności chronologicznej omówiono zmiany dotyczące koncepcji solidarności pokoleń w rządowych dokumentach strategicznych projektu cywilizacyjnego „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”, do których z czasem wprowadzano coraz więcej szczegółowych rozwiązań.

W tym miejscu wskazać należy następujące rekomendacje dla działań praktycznych: (1) wobec wzrostu wielopokoleniowości zasadne jest dalsze wspieranie działań w zakresie integracji i polityki międzypokoleniowej. Koncepcja solidarności pokoleń powinna być nadal uwzględniana w politykach szczegółowych (m.in. polityce rodzinnej, ludnościowej, rodzinnej, edukacyjnej, migracyjnej). Obecnie koncepcja rządowa dotyczy głównie polityk zatrudnienia i rynku pracy; (2) zasadne jest przełożenie wniosków dotyczących perspektywy pokoleniowej zaproponowanej w dokumentach rządowych do programowania polityk na poziomie regionalnym i lokalnym przy uwzględnieniu właściwych im uwarunkowań; (3) zasadne jest poszukiwanie rozwiązań na rzecz budowy krajowego modelu srebrnej gospodarki uwzględniającego w większym stopniu działania zgodne z polityką innowacji oraz polityką aktywnego starzenia się; (4) polityki międzypokoleniowe powinny zmierzać do zwiększania korzyści ze współpracy dla osób starych (dziadków) i młodych (wnuków) oraz ich otoczenia społecznego. Obecne projekty dokumentów nie przedstawiają w sposób przejrzysty spodziewanych korzyści i efektów działań; (5) niezbędne jest uwzględnianie w proponowanych działaniach rozwiązań na rzecz niwelowania nakładających się podziałów pokoleniowych na terytorialne, dotyczące różnic między regionami, miejscem zamieszkania oraz na podziały dotyczące sytuacji na rynku pracy (np. w pewnym stopniu zbliżoną sytuację grup szczególnego ryzyka na rynku pracy – osób do 25 roku życia i 50+).

W opinii autora dalsze badania podejmowane przez ośrodki naukowe w zakresie solidarności pokoleniowej mogą obejmować siedem kierunków: (1) skali i przejawów dezintegracji międzypokoleniowej („konfliktów pokoleń”) w poszczególnych sferach życia społecznego, kulturalnego, gospodarczego i politycznego; (2) dyskursu dotyczącego konstruowania polityk i kontraktów międzypokoleniowych; (3) przemian relacji międzypokoleniowych w cyklu życia; (4) zgodności krajowych dokumentów strategicznych dotyczących solidarności pokoleniowej z rekomendacjami organizacji międzynarodowych; (5) możliwości kształtowania wspólnych przestrzeni międzypokoleniowych; (6) relacji między pokoleniem cyfrowym i analogowym; (7) przejawów wielokierunkowej dyskryminacji ze względu na wiek.

Bibliografia

1. Auleytner J., Głębicka K., 2001, *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
2. Boni M. (red.), 2008, *Raport o kapitale intelektualnym Polski*, KPRM, Warszawa.
3. Boni M. (red.), 2009, *Raport Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, KPRM, Warszawa.
4. Boni M. (red.), 2012, *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Projekt. Część I*, MAiC, Warszawa 09.05.2012.
5. Boni M. (red.), 2012, *Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Projekt. Część II*, MAiC, Warszawa 09.05.2012.
6. Danecki J., 2001, *Kwestia społeczna* [w:] B. Rysz-Kowalczyk (red.), *Leksykon polityki społecznej*, ASPRA-JR, Warszawa, s. 77-80.
7. *EUROPOP2010 - Convergence scenario, national level (proj_10c2150p)*, <http://eurostat.ec.europa.eu> [12.01.2013].
8. *Eurostat: Projected old-age dependency ratio*, <http://eurostat.ec.europa.eu> [12.01.2013].
9. Kałuża D., Szukalski P. (red.), 2010, *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Wyd. Biblioteka, Łódź.
10. Klimczuk A., 2010, *Bariery i perspektywy integracji międzypokoleniowej we współczesnej Polsce* [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Wyd. Biblioteka, Łódź, s. 92-107.
11. Klimczuk A., 2012, *Kapitał społeczny ludzi starych na przykładzie mieszkańców miasta Białystok*, Wiedza i Edukacja, Lublin.
12. MKiDN (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego), 2012, *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego. Projekt*, Warszawa 01.06.2012.
13. MPiPS (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej), 2008, *Program Solidarność pokoleń. Działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+*, Warszawa.
14. MPiPS (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej), 2012a, *Krajowy Plan Działania na rzecz Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej 2012 w Polsce*, Warszawa.
15. MPiPS (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej), 2012b, *Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012-2013*, Warszawa.
16. MPiPS (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej), 2012c, *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego. Projekt*, Warszawa 01.08.2012.
17. MPiPS (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej), 2013, *Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020. Projekt*, Warszawa 29.08.2013.

18. MRR (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego), 2010, *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*, Warszawa.
19. MRR (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego), 2011, *Strategia Rozwoju Kraju 2020. Projekt*, Warszawa, listopad 2011.
20. Naegele G., Barkholdt C., de Vroom B., Goul Andersen J., Krämer K., 2003, *A new organisation of time over working life*, Eurofound, Dublin.
21. Olechnicki K., Załęcki P., 2002, *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń.
22. Rada Unii Europejskiej, 2012, *Oświadczenie Rady w sprawie Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej (2012): Dalsze działania*, Bruksela 07.12.2012.
23. Rysz-Kowalczyk B. (red.), 2001, *Leksykon polityki społecznej*, ASPRA-JR, Warszawa.
24. Szatur-Jaworska B., 2000, *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, ASPRA-JR, Warszawa.
25. Sztompka P., 2002, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków.
26. Szukalski P., 2010, *Czym jest solidarność międzypokoleniowa?* [w:] D. Kałuża, P. Szukalski (red.), *Jakość życia seniorów w XXI wieku z perspektywy polityki społecznej*, Wydawnictwo Biblioteka, Łódź, s. 74-91.
27. Szukalski P., 2012, *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
28. Zych A. A., 2007, *Leksykon gerontologii*, Impuls, Kraków.